

ŞEYHİ'NİN ŞÖHRETİ VE TESİRİ

FARUK K. TIMURTAŞ

ŞÖHRETİ

Devrinde, büyük şair olarak tanınan Şeyhi, şöhretini XVI. yüzyılda ve daha sonraları da devam ettirebilmiş bir sanatkârdır.

Lâtifi, Âli ve Gelibolulu Süruri'nin «Şeyh-üş-şü'arâ», Evliya Çelebi'nin «Emlah-üş-şü'arâ» lâkabını verdikleri şairden bütün kaynaklar çok hürmetkâr bir dille ve takdirle bahsediyorlar.¹ Şakayık mütercimi Mecdi'nin «Hüsrev-i şü'arâ» sıfatını lâyük gördüğü Şeyhi'yi, Hasan Çelebi, «El-hak zamanında olan şü'arânın şeyhi ve serdarı ve ol rüzgârda bulunan büleganın namdar ve pürîstiharıdır» diye överken, Kafzade Faizi, «pîşterin-i şü'ara-yı Rum» vasfiyle anmaktadır.² Âli ise, «Mevlâna Şeyhi, asrının serâmedi ve zamanının emîr-ül-kelâm-ı müeyyedi idi» diyor.

Kendi devrinde ve kendinden sonra gelen bir çok şairler, şiirde ona yetiştiklerini, yahut onu geçtiklerini söylemekten büyük şeref duymuşlardır. Bu suretle, üstadlığı kabul edilen Şeyhi, şairlik değerinin anlaşılmasında bir kıstas ve bir mehek sayılmış oluyor. *Firkat-name* sahibi Halilî, bir gazelinde,

*Tâ Halîlî nazmın etdiler kulakda gûşvar
Fethî bazarın bozup Şeyhî dukânın bağladı³*

diyerek Şeyhi'yi geçtiğini ifade etmek istemişti. Genç yaşında ölen Karamanlı Nizami de

¹ Lâtifi, *Tezkire*, matbu, 215. s.; Âli, *Küh-ül-ahbar*, Üniversite Kitapsarayı, T. Y. 5959, 53 a; Süruri, *Bahr-ül-maarif*, Üniversite Kitapsarayı T. Y. 3028, 131 b; Evliya Çelebi, *Seyahatname* IX, İstanbul 1935, 28. s. bk.

² Mecdi, *Şakayık tercümesi*, İstanbul 1269, 128. s.; Hasan Çelebi, *Tezkere*, Üniversite Kitapsarayı, T. Y. 516, 191; Kafzade, *Tezkire*, Üniversite Kitapsarayı, T. Y. 3289, v. 62 b.

³ *Cami'-ül-maani*, Nuruosmaniye Kitaplığı 4904, 172 a.

*Ey Nizamî göricek nazmunı erbab-ı nazar
Yaraşur sana mürîd olmağa Şeyhî dediler¹*

beytiyle övünmekle beraber, ölçü olarak aldığı için, Şeyhi'yi yine üstad kabul etmiş demektir. *Gülşen-i Raz* mütercimi Şirazi (Şeyh Elvan) bir gazelindeki

*Kem görme bu Şirazî sözün Şeyhî sözünden
Çün kim yegirekdür ikisi biri birinden*

beytiyle kendisini Şeyhi ile mukayese ediyor. XV. yüzyılın değerli ve üstad şairi Necati ise, onu şu beyitlerle methetmektedir:

*Billâh Necatî'ye bu lûtf ü atâyı gör
Şeyhî olalı husrev-i nazmı hasen olmuşdur*

*Husrev edeli himmet bîçare Necatî'ye
Şeyhî gibi eş'arı hub u hasen olmuşdur²*

Şeyhi'nin Çelebi Mehmed'den ve II. Murad'dan gördüğü iltifatları çekemeyen ve hasedini,

*Dirîğ geçdi zamane zamanca olamaduk
Murad u himmet-i pir u cevanca olamaduk*

*Egerçi adını dillerde dastan etdük
Velî katında anun dastanca olamaduk*

beyitleriyle açığa vuran³ İznikli Hümami bile bir kasidesinde

*Parsî ger demese ş'ri nola kim türkîde
Şeyhi bigi ş'oe-i eş'ar-ı Selman gösterür*

beytiyle kendini Selman-ı Saveci'yi taklit etmiş olan Şeyhi'ye benzetmekten alamamıştır.⁴

Şeyhi büyük şöhretini *Husrev u Şirin* sayesinde kazanmıştır. Anadolu sahasında bu mevzuda yazılan ilk mesnevi olması ve daha sonra yazılan aynı mevzudaki eserlerin hepsinden üstün bulunması sebebiyle *Husrev u Şirin* Şeyhi'ye alabildiğine genişleyen engin bir şöhret sağlamıştır.

¹ *Nizami Divanı*, Süleymaniye Hacı Mahmut Kitaplığı: 3298, 16 b.

² *Necati Divanı*, Üniversite Kitapsarayı T. Y: 1755, 66 a, 67 b.

³ İbrahim Neemî, *Tarih-i edebiyat dersleri*, I, 52; *Türk edebiyatı nümuneleri*, 246, 251 s.; Tahir Olgun, *Geremiyanlı Şeyhi ve Harnamesi*, 21. s.

⁴ Tahir Olgun, a. e., 22. s.

Şeyhi'nin bazı şiirlerini tanzir eden büyük şair Fuzuli *Leylâ vü Mecnun* mukaddimesinde de onu zikretmektedir.¹

Fuad Köprülü Hayali'nin de Şeyhi'yi takdir ettiğini bildiriyor.²

Sarı Abdullah'ın *Mesnevi Şerhi*'ne beyitleri iktibas edilen Şeyhi'nin Mısır Türkleri arasında da tanındığı *En-nücûm-üz-zâhire*'deki bir kayıttan (Popper neşri, VII, 323. s.) anlaşılmaktadır.³

Gelibolu'lu Süruri, *Bahr-ül-ma'ârif* adlı kitabına, Şeyhi'nin bir kaç beytini örnek olarak almış ve onu «Şeyh-üş-şü'arâ» diye anmıştır.⁴

Şeyhi'nin mutasavvıflar muhitinde de bir hayli geniş şöhreti olmuştur. Hayatını incelerken tasavvufla ilgisi bahsinde anlattığımız, Akşem-süddin'e ait menkabe bunun en kuvvetli delilidir (Şeyhi'nin hayatı ve şahsiyeti: TDED, V, 103, 104. s. bk.).

Hafız divanı gibi, Şeyhi'nin *Husrev u Şirin*'inden de bir zamanlar tefe'ül edildiği, *Aşık Çelebi Tezkiresi* nüshalarından birindeki haşiyeden anlaşılmaktadır.⁵ Ehemmiyeti sebebiyle buraya aynen alıyoruz: "Merhum Sultan Selim Han, Şah İsmail üzerine giderken, Şeyhi'nin *Husrev u Şirin*'inden tefe'ül etmiş, bu beyt gelmiş:

*Alem depretdi Rumiler seraser
Acem kaumi durımadı beraber*

ve Arap seferine gitdükte açmış, bu beyitler gelmiş:

*Ne mülke yüz tutarsa ol cihangir
Müyesserdür ana bî-tiğ ü bî-tir
Ne şeh kim payına urmaz ser anun
Başına olur efsâr efer anun*

ve sahib-kıran-ı zaman Sultan Süleyman Han, sa'adette teveccüh ettüklerinde İskender Çelebi tefe'ül etmiş, bu beyt gelmiş:

*Alur edna kulu Eflak u Rûsi
Kemine çakeri sır Ungurûsi*

Nevadir-i rüzgârdan olan Karabâlizade aydur: Dilârâm namında bir çengi götürmüşler; bir kaç gün sonra gitmek istemiş; Şeyhi'den tefe'ül etmişler, bu beyt gelmiş:

¹ *Leylâ vü Mecnun*, İstanbul 1264, 22. s.

² *Divan edebiyatı antolojisi*, 69. s.

³ F. Köprülü, *Türks*, Osmanlı Türkleri, Edebiyat (XV. asır): EI IV, 996 bk.

⁴ *Bahr-ül-ma'ârif*, Üniversite Kitapsarayı. T. Y. 3028, 130b, 131b, 132a.

⁵ Millet Kitapsarayı, Pertev Paşa Kitaplığı 440, 347. var.

*Eteğine dolaşdı k'iy dilârâm
Degül gitmek demi bir dem kıl ârâm*

Rivayetdür, merhum Mirim Çelebi'den ki merhum Sultan Selim cenge geliyor demişler, sahih mi, degül mi? deyü tefe'ül etmiş, bu beyt gelmiş:

*Yarağ u yat u yatlu niyyet ile
Yürür tahta ulu cem'iyet ile*

ve merhum Mustafa Paşa, Sultan Ahmed padişah olur mu, olmaz mı diye tefe'ül etmiş, bu beyt gelmiş:

*Hevayî kimse sultanlık başarmaz
Ne beğlik belki çübanlık başarmaz*

ve Sultan Selim için tefe'ül etmiş, bu beyt gelmiş:

*Ana teslim edelim taht u taci
Cihandan alalum bac u haracı*

bihuzur olup bir dahi açmış, bu beyt gelmiş:

*Karâin çokdan etmişdür beyanı
Ki bu mülkün olur sahib-kırânı*

ve Sultan Selim merhum babasiyle ceng ederken sandıkda kaçarken açmış, bu gelmiş:

*Velîkin on sekiz ay zahmetün var
Pes andan baht u devlet olısar yar
Kırsardur kemânını zamâne
Eriserdür murâd okı nişâna
Kılsardur cihan câhini teslim
Geliser ayagina yidi iklim
Bir az dahi bü lu'bet-baz-ı eyyâm
Seni de oynadısar kâm u nâkâm¹''*

XVII. yüzyıldan sonra şöhreti gittikçe azalan ve Tanzimat devrinde:

*Şeyhi dahi gelmiş ol zamanda
Bir hayli eser komuş cihanda
Elfazı velî kaba begayet
Ma'naca da yoktur anda lezzet*

¹ Bunu ilk defa Tahir Olgun neşretmiştir. Fakat türkçe kelimelerin okunuşunda bazı hatalar yapmıştır. Biz *Husrev u Şirin*'de karşılaştırarak buraya aldık.

şeklindeki sözlerle şiirlerindeki elfazdan dolayı haksız olarak itaba uğrayan şair,¹ bugün Türk edebiyatı tarihinde lâayık olduğu yeri almıştır. Son devirde yazılan bütün edebiyat tarihleri ve biyografya kitapları ona gereken ehemmiyeti vermiş ve sanattaki büyük kudretini takdirle bildirmişlerdir. Şeyhi'nin Ahmed Paşa ve Necati'ye gelinceye kadar geçen devrenin en değerli şairi ve Divan edebiyatının ilk büyük ustası olduğu ittifakla kabul edilmiş bulunuyor.

TESİRİ

Bu kadar geniş şöhret kazanmış olan Şeyhi'nin geniş tesirler de yaratmış olması tabîidir. Türk edebiyatında Şeyhi'nin Ahmed Paşa'dan başlayarak Fuzuli'ye kadar devam eden ve sonraları yüzyıllar boyunca azalan ve kaybolan bir tesiri olmuştur. Onun bir çok kaside ve gazellerinin Ahmed Paşa, Necati, Fuzuli ve Baki de dahil pek çok şairler tarafından tanzir edildiğini görüyoruz. Nazire mecmualarından öğrendiğimize göre,² onun şiirlerini 45 kadar şair tanzir etmiştir. Bunların hemen hepsi, XV. ve XVI. yüzyıl şairidir. Bir kısmı da Nabi ve Nedim gibi müteakip yüzyıllara aittir. İçlerinde pek meşhurları da bulunan, fakat yarısından fazlası çok az veya hiç şöhret kazanmamış olan bu şairlerin adlarını vermediği faydalı bularak buraya allyoruz:

Cemali, Zeyneb Hatun, Nişani, Ahmed Paşa, Nizami, Safi, Cem, Sa'di-i Cem, Necati, Hamdi, Halili, Visali, Hayali, Yahya, İbn-i Kemal, Nev'i, Fuzuli, Baki, Âli, Ahdi, Kafzade, Musa Hâki, Kemal, Kasım, Mehdi-i Şirazi, Hasan, Mahmudi, Zeyni, Garibi, Namusi, Zarifi, Şevki, Safi, Hekimoğlu, İlmi, Zari, Hisali, Rizayi, Nutki, Nabi, Nedim, İzzet.

Şeyhi'nin bilhassa, yeğeni Cemali ve Ahmed Paşa üzerinde kuvvetli tesiri olmuştur. Cemali, onun bir çok gazellerine nazire yaptığı gibi *Hümay ü Hümayun* adını taşıyan mesnevisinin başındaki kasideleri de, yine Şeyhi'nin *Husrev u Şirin*'inin başında bulunan kasideleri örnek tutarak yazmıştır. Ahmed Paşanın Fatih'e takdim ettiği affını sağlayan meşhur *Kerem* kasidesi, Şeyhi'nin Germiyanoglu Yakup Beye sunduğu

Dergeh-i şah-ı atâ-pîşe u hayr-endîşe

Germiyan memleketi maliki sultan-ı kerem

gibi beyitleri ihtiva eden kasidesine naziredir.

¹ Ziya Paşa, bu yanlış hükmü vermekle beraber, *Harabat'a Husrev u Şirin*'den, meşhur terciibendi ve bazı parçaları almıştır (III. cilt, 33—40 s.). İlk devre mesnevicilerinden zikrettiği yalnız Şeyhi ve *Mevlid* sahibidir.

² Eğridirli Hacı Kemal, *Cami'ün-nazair*; Ömer b. Mezîd, *Mecmu'at-ün-nezair*, Edirneli Nazmi, *Mecmu'ün-nezair*; Üniversite Kitapsarayı T. Y. 1547'deki nazire mecmuası ve öbürleri; Fevziye Abdullah, *Gazel tarzında benzeyişler*, mezuniyet tezi, 1931, 74—80. s.; Dr. A. N. Tarlan, *Şeyhi Divanını tetkik*, I, İstanbul 1950, 221—225. s.

Şeyhi'nin

يا خاتم الرسالة يا اشرف الورى
انت الذى تفرد بالفصل والعلی

matlalı na'tine Fuzuli

يا منبع المكارم يا واهب اللوا
يا خاتم النبوة يا منبع العطا

matlalı na'tiyle nazire yapmıştır.

Şeyhi'nin *Husrev u Şirin*'de Şirin dilinden yazdığı

Ya Rab muhib gönüldeki mihr u vefa hakı

mısraı ile başlayan münacatını, Fuzuli ilk mısraları

Ya Rab kemal-i mertebe-i Mustafa hakı

ve

Ya Rab kemal-i bargeh-i Kibriya hakı

olan iki münacatla tanzir etmiştir. Şeyhi'nin ilk mısraı.

Eger hücum-ı ecelden dilüm bulursa mecal

olan tevhidine ilk defa Necati

Şu söz kim ola misali kelam-ı ehl-i kemal

mısraı ile başlayan bir nazire vücuda getirmiş, sonra aynı tevhidi, Hayali, Âli, Ahdi, Nev'i, Kafzade ve bir kaç şair daha tanzir etmiştir. Baki'nin

*Etdi şikâr gönlümü bir şuh-ı şehlevend
Müjgâni tîr u kaşı kemân turresi kemend*

matlalı gazeli Şeyhi'nin

Can boynuna bırakalı zülfün kemend u bend

mısraı ile başlayan gazeline naziredir.

Tacizade Cafer Çelebi, *Hevesname* mukaddimesinde Şeyhi ile Ahmed Paşa'yı mukallitliklerinden dolayı beğenmediği halde Şeyhi'nin vasıta beyti

*Kim yoh bu diyar içinde deyyar
Var iste ki yardur ne kim var*

olan meşhur terci-i bendini

*Ger damenine el urşa agyar¹
Ahum yaka âlemi ne kim var*

vasıta beyti ile tanzir etmekten kendini alamamıştır.

¹ Cafer Çelebi *Divanı*, Ayaşofya Kitaplığı 3888, varak numarası yok.